

ВАЛЕНТИНА ГРИГОРІВНА ЖОРНОКУЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра правового забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки;

 <https://orcid.org/0000-0001-7706-8538>,
e-mail: v.zhornokuy@gmail.com

УЧИНЕННЯ РИЗИКОВАНИХ ДІЙ ЯК ПІДСТАВА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ТОВАРИСТВА

З'ясовано сутність ризикованих дій як підстави притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства. Зроблено висновок, що з урахуванням сутності ризикової діяльності підприємницького товариства, спрямованої на отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками, в діях (бездіяльності) учасників відносин у межах відповідного виду юридичної особи присутніми є ризики як економічного, так і юридичного змісту. Такі ризики слід класифікувати на виправдані та невиправдані, що першочергово пов'язується з подальшою можливістю притягнення до відповідальності осіб, винних у заподіянні шкоди учасникам корпоративних правовідносин. Наголошено, що саме виправданий характер підприємницького ризику в діях осіб, які виконують функції органів підприємницького товариства, та їх розумна, добросовісна, з належною дбайливістю й обачністю діяльність, а також ужиття всіх заходів для належного виконання обов'язків та запобігання несприятливих правових наслідків для товариства дозволяє говорити про звільнення їх від відповідальності за завдані збитки.

Ключові слова: корпоративні правовідносини, юридична особа, підприємницьке товариство, відповідальність, посадова особа, ризик.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Підприємницьке товариство створюється для досягнення певної мети, яка вказується в його установчих документах і передбачає отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками (акціонерами). Назва «підприємницьке товариство» свідчить про його саме підприємницьку діяльність, однією з ознак якої є здійснення діяльності на власний ризик (ст. 42 Господарського кодексу України (далі – ГК України))¹. Однак у межах цивільно-правових зв'язків підприємницьке товариство відповідно до ст. 92 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)² набуває цивільних прав та обов'язків через свої органи (їх посадових осіб), які діють

відповідно до установчих документів та закону, або членів (акціонерів), які діють відповідно до довіреності. Відповідність меті організації є одним із критеріїв оцінки ефективності та правомірності дій членів її органів.

У XX ст. на перший план виходить тенденція усунення учасників (акціонерів) від управління поточною діяльністю товариств. Все частіше підприємницькими товариствами стали керувати професіональні менеджери, які не є власниками часток (акцій) очолюваних ними товариств. Як наслідок, такий стан справ, коли товариством управляє «стороння особа», не міг не призвести до внутрішніх суперечностей між учасниками корпоративних правових зв'язків, а також до зловживань правами самими менеджерами таких товариств. Наведене стало одним зі стимулів до подальшого розвитку інституту відповідальності. Однак, на відміну від попередніх періодів, акцент було зроблено на відповідальності осіб, які входять до складу органів товариства і відповідно мають можливість розпоряджатися його майном, здійснюючи при цьому ризикові дії від імені та за рахунок майна товариства.

¹ Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 06.09.2022).

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 06.09.2022).

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Метою публікації є з'ясування сутності і ролі ризикованих дій як підстави притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі *завдання*: оцінити роль посадових осіб такого товариства у набутті і здійсненні ними прав та обов'язків для самого товариства в межах цивільно-правових зв'язків; критично проаналізувати положення законодавства та цивілістичної доктрини із досліджуваної теми.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. У сучасній юридичній літературі питання правового становища органів підприємницьких товариств, зокрема їх посадових осіб, учинення ними ризикової діяльності від імені товариства, а також розуміння сутності ризику (зокрема, підприємницького) як умови цивільно-правової відповідальності набули теоретичного та практичного значення. Це пов'язано з різними підходами до обґрунтування підстав звільнення від відповідальності під час здійснення підприємницької діяльності, що пояснюється різноплощинністю окреслення кола прав та обов'язків, які мають посадові особи підприємницьких товариств.

В. В. Луць (2000, с. 841) зауважив на потребі у врахуванні того, що підприємцям доводиться часто приймати рішення в умовах невизначеності та ризику. Така ситуація ставить на порядок денний питання про те, чи визнає ЦК України якусь *іншу, ніж вина, суб'єктивну умову їх відповідальності*. Чи можна вважати, що у відповідальності без вини (так званої об'єктивної відповідальності) місце зазначеної суб'єктивної умови заступає ризик. На думку В. Д. Примака (2002, с. 201–202), актуальними залишаються питання, чи має місце і чи можлива відповідальність «за ризик» як такий, що є критерієм випадків «безвинної» відповідальності, і чи мають слугувати цьому особливості певної діяльності, які унеможливають, роблять явно недоцільним чи вочевидь несправедливим застосування відповідальності за шкоду.

Водночас покладення відшкодування на невинного правопорушника окремими науковцями пропонується розглядати мірою не відповідальності, а захисту на засадах ризику (Александров, 1955, с. 168). Наведена теза стала методологічною передумовою обґрунтованої в літературі теорії «ризик», за якою відшкодування шкоди в цих випадках відбувається не на засадах відповідальності, а в порядку особливої правової форми відновлення майнового становища потерпілого (Красавчиков, 1966). Теорія «ризик» ґрунтується на

суб'єктивній підставі ризику несення відповідальності (або відповідальності «за ризик»), яка передбачає виключення протиправності дій через їх учинення в межах виправданого виробничого та іншого службового ризику суб'єктами, пов'язаними з таким ризиком видів діяльності (лікарями, пожежними тощо) (Тархов, 1997, с. 294). Стосовно наведеного зазначено, що ризик може поряд із виною бути суб'єктивною підставою цивільно-правової відповідальності, а твердження про можливість застосування відповідальності за наявності самих лише об'єктивних підстав – необґрунтованими (Ойгензихт, 1972, с. 213). Водночас звертається увага, що суб'єктивною підставою виникнення юридичного обов'язку відшкодувати шкоду і відповідальності, що є похідним із невиконання вказаного обов'язку, є ризик допущення «ймовірних», випадкових обставин, що спричиняють негативні наслідки для інших осіб (Братусь, 1976, с. 168).

Інший підхід щодо підстав відшкодування завданої шкоди ґрунтується на запереченні ризику як підстави цивільно-правової відповідальності, яка має визначатися на засадах вини (з певними винятками). На думку Р. А. Майданика (2013, с. 122), сенс такого підходу становить теза, що зазвичай відповідальність за завдану шкоду настає за наявності вини заподіювача шкоди, а у випадках, передбачених законом, – і без вини. Так, зазначено, що ризик не зумовлює і не виключає ні винності, ні протиправності (Примак, 2002; Тархов, 1997). Встановлення вини без відповідальності прихильники цієї теорії вбачають у необхідності «належної, необхідної державі і суспільству поведінки» (Антимонов, 1950, с. 88), або «підвищеної пильності» (Агарков и др., 1944, с. 337), або в забезпеченні «особливої обережності» (Братусь и др., 1950).

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. З'ясування особливостей учинення ризикованих дій як підстави притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства не є можливим без застосування основних інструментів методології правової науки, що зумовлено невідповідністю сфери «дійсного» і сфери «знань про дійсне», які криються в методології, що використана для вивчення означеної проблеми в межах цивільно-правових знань. Як наслідок, для досягнення поставленої мети наукової статті використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Питання методології (загалом) та використання різних методів наукового дослідження (безпосередньо) у правовій доктрині

вирішується неоднозначно, оскільки за наявності інформації з офіційних чи неофіційних джерел дослідники застосовують різні, часто суперечливі один одному методи. Проте загально визнаними та необхідними для будь-якого наукового дослідження є методи аналізу та синтезу, що були використані в цій статті.

Саме аналіз сучасних підходів до розуміння суб'єктного складу відповідальності учасників корпоративних відносин за шкоду, заподіяну товариству, дозволив розвинути наукову позицію про те, що такими особами слід визнавати безпосередньо осіб, які виконують функції органів підприємницького товариства, а не самі його органи. Крім того, метод аналізу застосовувався для з'ясування видів ризику, що мають місце в межах корпоративних відносин, з їх поділом на виправдані та не виправдані. Наслідком з'ясування сутності відповідної видової гами стало твердження про можливість притягнення до відповідальності за шкоду, заподіяну товариству, його посадовими особами лише внаслідок не виправданих ризикових дій (бездіяльності).

Синтез як метод наукового пізнання, що становить розумове поєднання складових сторін, елементів, якостей, зв'язків досліджуваного об'єкта, виділених у результаті аналізу, і вивчення цього об'єкта як єдиного цілого, дозволив дійти висновку про розуміння сутності ризику в межах корпоративних відносин як можливості настання негативних наслідків для учасників (акціонерів) підприємницького товариства та (або) самого такого товариства внаслідок їх участі в корпоративних відносинах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Сучасна світова практика здійснення підприємницької діяльності виходить із того, що директор (керівник) або член наглядової ради товариства – це така ж сама професія, як бухгалтер чи юрист. Тому такі особи не повинні мати якого-небудь імунітету і звільнятися від відповідальності перед товариством, його учасниками (акціонерами) або кредиторами у випадку невиконання (неналежного виконання) покладених на них обов'язків. Таке базове положення закріплене в законодавстві більшості країн світу. Слід погодитися з І. В. Спасибо-Фатєєвою (2021, с. 27), яка зауважує, що питання про обов'язки безпосередньо пов'язане з проблематикою відповідальності за простою схемою: невиконання обов'язку має тягнути за собою відповідальність.

Органи підприємницького товариства як юридичної особи не визнаються суб'єктами права, відповідно не можуть нести відповідальність. Однак у зв'язку з тим, що вони мають

людській субстрат (їх становлять люди – фізичні особи), відповідати мають як раз ті фізичні особи, які й утворюють ці органи (Жорнокуй, 2015). Саме тому, наприклад, у ст. 90 Закону України «Про акціонерні товариства»¹ та ст. 42 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»² йдеться про відповідальність не наглядової ради чи колегіального виконавчого органу, а посадових осіб товариства, які їх утворюють. При цьому законодавець прямо встановлює, що в разі, якщо відповідальність несуть кілька вказаних осіб, їх відповідальність перед товариством є солідарною.

Сучасна судово практика в Україні виходить із того, що національне законодавство у сфері банкрутства з 1 січня 2000 р. містить у собі інститут субсидіарної відповідальності керівника та інших осіб за боргами боржника, що унеможливорює посилення відповідача на його необізнаність про наслідки можливості покладення на нього субсидіарної відповідальності. При цьому загальне спрямування такого інституту вбачається у приватно-правовому розрізі в контексті необхідності спонукання суб'єктів господарювання до добросовісної поведінки, яка матиме на меті погашення боргів перед кредиторами – особами приватного права, і він має публічно-правову сферу застосування, яка зводиться до неприпустимості доведення боржника до банкрутства, фіктивного банкрутства, а також ухилення від сплати податків шляхом доведення боржника до банкрутства та фіктивного банкрутства як інструментів досягнення такої мети³.

Відповідальність посадових осіб підприємницьких товариств у сучасному праві вивчається в контексті корпоративного управління як один з елементів системи управління і контролю компаній та один із засобів забезпечення

¹ Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20> (дата звернення: 06.09.2022).

² Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 06.09.2022).

³ Постанова Верховного Суду від 14.09.2021 : справа № 923/719/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/99860459> (дата звернення: 06.09.2022).

їх відповідального менеджменту. Саме питання чіткого розмежування повноважень між органами підприємницького товариства тісно пов'язане з питанням відповідальності їх посадових осіб перед самим товариством, оскільки їх відповідальність завжди настає внаслідок порушення тих обов'язків, які покладаються на той чи інший орган (на ту чи іншу посадову особу).

Існує думка, що відповідальність осіб, які виконують функції органів товариства, має деліктний характер. Однак така відповідальність настає за порушення корпоративних обов'язків, що закріплені на рівні законодавства та установчих документів товариства. Корпоративні відносини між такими особами і самим товариством є відносними, заснованими на змісті засновницького документа і на згоді певних осіб увійти до складу органів товариства. Тому, незважаючи на відсутність цивільно-правового договору, відповідальність цих осіб не може вважатися деліктною, оскільки її підставою є порушення корпоративних обов'язків, що є похідними з корпоративних актів. Правильніше говорити про корпоративну відповідальність (відповідальність за порушення корпоративних обов'язків), яка відрізняється як від відповідальності за порушення зобов'язань (договірної відповідальності), так і від відповідальності за делікт і є особливим видом цивільно-правової відповідальності. Про особливий характер відповідальності осіб, що виконують функції органів товариства, яка не є ні договірною, ні деліктною, вже зверталася увага в літературі (Гришина, 2015; Жорнокуй, 2007; Жорнокуй, 2010).

У ЦК України немає норми про можливість притягнення осіб, що здійснюють функції органів підприємницьких товариств, до відповідальності, якщо вони діяли на підставі рішень інших органів товариства. Незважаючи на вказівку ч. 4 ст. 92 цього Кодексу на солідарну відповідальність членів органу юридичної особи та інших осіб, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від її імені, порушують свої обов'язки щодо представництва, не виключена ситуація, коли, наприклад, директор, який виконує рішення загальних зборів або наглядової ради, уклавши не вигідний для товариства правочин, буде посилатися на відсутність своєї вини, оскільки виконував рішення вищого органу. У зв'язку із цим у ЦК України необхідно закріпити вимогу, що відповідальність осіб, які здійснюють функції органів підприємницьких товариств, має самостійний характер і не залежить від того, чи були їх дії засновані на рішеннях інших орга-

нів товариства (загальних зборів, наглядової ради тощо).

Не є підставою для відмови в задоволенні вимоги про стягнення з посадової особи збитків сам по собі той факт, що її дія (наприклад, учинення правочину), яка викликала для товариства негативні наслідки, була схвалена рішенням колегіальних органів товариства, а також його учасників (акціонерів), або така посадова особа діяла для виконання вказівок таких осіб, оскільки орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92 ЦК України). Водночас поруч із такою посадовою особою солідарну відповідальність за завдані збитки, заподіяні товариству винними діями або бездіяльністю, можуть нести інші члени колегіальних органів (ч. 1 ст. 90 Закону України «Про акціонерні товариства», частини 2, 4 ст. 40 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

У випадках недобросовісного та (або) нерозумного виконання обов'язків із вибору і контролю за діями (бездіяльністю) представників, контрагентів за цивільно-правовими договорами, працівників підприємницького товариства, а також неналежної організації системи управління ним особи, які виконують функції органів, відповідають перед товариством за завдані в результаті цього збитки. Під час оцінки добросовісності та розумності цих дій (бездіяльності) таких посадових осіб господарські суди мають враховувати, чи входили та чи мали, беручи до уваги звичайну ділову практику і масштаб діяльності товариства, входити до кола безпосередніх обов'язків конкретної посадової особи такі вибір і контроль, у тому числі чи не були спрямовані її дії на ухилення від відповідальності шляхом залучення третіх осіб. Про недобросовісність і нерозумність дій (бездіяльності) особи, яка виконує функції органу товариства, серед іншого, можуть свідчити порушення нею прийнятих у цій юридичній особі звичайних процедур вибору і контролю.

При визначенні інтересів підприємницького товариства слід враховувати, що основною метою його діяльності є отримання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (ст. 84 ЦК України); також необхідно брати до уваги відповідні положення установчих документів і рішень органів такого товариства (наприклад, про визначення пріоритетних напрямів його діяльності, про

затвердження стратегій розвитку та бізнес-планів тощо). Особа, яка виконує функції органу підприємницького товариства, не може бути визнана такою, що діяла в інтересах цього товариства, якщо вона діяла в інтересах одного чи кількох його учасників (акціонерів), але у збиток самому товариству.

У використаній конструкції відповідальності осіб, що виконують функції органу підприємницького товариства, вина може бути виражена як у формі умислу, так і у формі необережності. Застосування такого підходу обумовлено необхідністю діяти розумно і добросовісно, що не дозволяє вказаним особам відійти в конкретних обставинах від таких критеріїв і недооцінити ступінь ризику завдання шкоди товариству. Через ці обставини такі особи мають відповідати як за усвідомлення можливості завдання шкоди товариству і прагнення їх настання (умисел), так і за неприйняття ними всіх необхідних заходів для попередження порушення, які у силу свого становища з урахуванням знань і досвіду зобов'язані були прийняти (необережність).

Наприклад, зазначено, що для притягнення до відповідальності необхідно довести, що директор діяв недобросовісно і нерозумно, що фактично означає необхідність доведення вини і презумпцію невинуватості порушника. Зазначені особи визнаються невинними, якщо вони діяли розумно, добросовісно, із належною дбайливістю й обачністю, вжили всіх заходів для належного виконання обов'язків та запобігання несприятливим правовим наслідкам (об'єктивістська концепція). Ігнорування вини як самостійного елементу корпоративного правопорушення веде до того, що діяльність керівника юридичної особи фактично прирівнюється до підприємницької, що суперечить вищезазначеному «правилу ділового рішення» (Кологойда, 2021, с. 67).

Одна з перешкод притягнення осіб, які виконують функції органів товариства, до відповідальності за заподіяні ними збитки зумовлена тим, що досить складно доказувати їх вину за заподіяні збитки товариству. Їх вина може бути встановлена і безпосередньо судом під час розгляду позову про відшкодування збитків, заподіяних товариству (Майданик, 2019, с. 142). При цьому корпоративне законодавство (ст. 92 ЦК України, ст. 89 ГК України) не передбачає підстав для обмеження відповідальності посадової особи залежно від ступеня її вини та дій інших учасників товариства. Тому посадові особи повинні нести повну відповідальність за заподіяні товариству збитки. Однак слід врахувати, що особа, яка вико-

нує функції органу підприємницького товариства, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що укладений нею правочин хоча й був невігідним, але є частиною взаємопов'язаних правочинів, об'єднаних спільною підприємницькою метою, в результаті яких передбачалося отримання прибутку самим товариством. Така особа також звільняється від відповідальності, якщо доведе, що невігідний правочин укладено для попередження ще більших збитків інтересам товариства.

Обов'язок осіб, що виконують функції органів підприємницьких товариств, діяти добросовісно і розумно в інтересах товариства означає, що вони мають виявляти під час здійснення своїх прав і виконання обов'язків турботливість та обачність, яких слід очікувати від гарного керівника в аналогічній ситуації за ідентичних обставин. Розумні та добросовісні дії таких осіб передбачають прийняття рішень з урахуванням всієї наявної інформації, в умовах відсутності конфлікту інтересів, з урахуванням рівного ставлення до учасників (акціонерів) товариства, в межах звичайного підприємницького ризику.

У зв'язку з тим, що при інвестуванні у корпорацію має місце невизначеність і відсутність гарантій за результати її підприємницької діяльності, в тому числі в ринковій вартості часток (акцій), очевидним є факт присутності *ризиків* у самих корпоративних відносинах. Це може бути пов'язано з низкою факторів: зміною інвестиційного клімату у країні або законодавства, економічних, політичних чи соціальних факторів (наприклад, введення воєнного стану) або вчиненням ризикових дій особами, які виконують функції органів підприємницького товариства.

Ризиковість як ознака підприємницької діяльності може мати економічний характер і ґрунтуватися на тому, що підприємець не має всієї достовірної інформації про суспільні, в тому числі економічні, процеси, у зв'язку з чим не може з абсолютною точністю обрати вид діяльності, який не спричинить йому збитків. З юридичної точки зору ризикованість ґрунтується на тому, що межі матеріальної відповідальності контрагентів можуть бути вужчими, ніж шкода, спричинена ними підприємцю. Це ставить питання додаткових гарантій виконання підприємницьких зобов'язань для їх учасників (Махінчук, 2019, с. 11). Зазвичай, під власним комерційним ризиком розуміють можливі негативні майнові наслідки підприємницької діяльності, що виникають у процесі її здійснення і не пов'язані з будь-якими упущеннями з боку підприємця (Махінчук, 2020, с. 133).

Розглядаючи взаємодію учасників (акціонерів) та самого підприємницького товариства в особі його органів (посадових осіб) можна зазначити, що обидві групи суб'єктів здатні створювати додаткові ризики у корпоративних відносинах.

Прикладом *ризиків, створених учасниками (акціонерами) для самого товариства*, можуть бути: ризик зупинення діяльності товариства внаслідок заборон контролюючих або судових органів; безпосереднє блокування роботи товариства. Так, у відносинах з особами, які виконують функції органів товариства, учасники (акціонери) можуть виступити «єдиним фронтом», коли для останніх створюються ризики з боку менеджменту. Прикладами *ризиків, створених посадовими особами підприємницького товариства*, є: ризик непрофесійного управління товариством, ризик його банкрутства, ризик порушення прав учасників (акціонерів) на участь в управлінні, ризик втрати контролю над діями органів товариства, ризик неповного або спотвореного розкриття інформації про його діяльність, ризик «вимивання» його активів, ризики, що виникають при реорганізації товариства, ризик примусової втрати корпоративного контролю внаслідок поглинання товариства тощо.

У цивільному обороті конструкція підприємницького товариства передбачає побудову його відповідальності на засадах ризику, саме тоді відповідальність посадових осіб, які виконують функції його органів, перед товариством – на засадах вини. Підприємницька діяльність здійснюється всіма суб'єктами на власний ризик, але ступінь ризику і супутні обставини не мають перевищувати розумної межі. Безумовно, критеріїв розумності підприємницького ризику ніхто не напрацював (скоріше за все зробити це неможливо), оскільки в кожній конкретній ситуації саме особи, що виконують функції органу підприємницького товариства, мають визначати розумність дій і межі підприємницького ризику.

У закордонних правопорядках відповідна ідея була реалізована в концепції *Business Judgment Rule*. Велика заслуга в широкому застосуванні цієї концепції у всьому світі належить США. У судовій практиці цієї країни напрацьовані певні критерії застосування *Business Judgment Rule* до рішень, які призвели до виникнення у корпорації збитків. У силу цієї концепції суд виходить із того, що директори діяли в найкращих інтересах для корпорації; їх судження були незалежними; фідучіарні обов'язки директорів були виконані належним чином; директори були належним чином інфор-

мовані під час прийняття рішення. Спростування позивачем цієї презумпції за одним із пунктів свідчить про неналежне виконання директорами своїх фідучіарних обов'язків. Лише у цьому випадку директор має довести, що він діяв в інтересах товариства і його рішення були обґрунтованими (Cahn, Donald, 2010, p. 372).

Правило про *Business Judgment Rule*, крім недопущення судового контролю за підприємницькими рішеннями осіб, що виконують функції органів підприємницького товариства, у своїй основі містить й інші положення. Безпосередньо воно означає, що навіть найбільш добросовісний керівник може прийняти рішення, яке в подальшому може порушити інтерес товариства. Така особа має приймати рішення, будучи належним чином інформованою про справу і не мати особистого інтересу в ній. Такий підхід виступає як спосіб попередження необґрунтованих позовів до членів органів товариства, допомагає їм не боятися свавільного притягнення до відповідальності та приймати обґрунтовані, навіть *ризиковані рішення*, які є необхідними для ефективного і цілеспрямованого здійснення підприємницької діяльності. Отже, такий підхід не дозволяє учасникам (акціонерам) перетворювати суд на «зброю» для звільнення з посад «незручних» посадових осіб (для цього в законодавстві передбачені спеціальні способи).

Учені неодноразово зверталися до категорії ризику для обґрунтування теорій відповідальності без вини. Так, пропонується не розглядати ризик як суб'єктивну умову відповідальності за аналогією до вини, адже ризик не відображає відношення зобов'язаної особи до своїх протиправних дій. До того ж закон, за загальним правилом, покладає відповідальність саме за вину, а не за ризик (Дмитриєва, 1997, с. 46). Висловлено згоду лише з тим, що добросовісність, вина і ризик безумовно є суб'єктивними категоріями, що характеризують психічне ставлення особи до своєї діяльності (Галкевич, 2021, с. 168).

Ризик є станом, який характеризується ймовірністю, невизначеністю та альтернативністю. Цей стан не зумовлює протиправності поведінки суб'єктів, а слугує лише «фоном» учинення дій. Звичайно, ризик може спонукати осіб до вчинення чи не вчинення дій, але саме вольова діяльність може розглядатись як протиправна поведінка. Власне від того, чи була поведінка правомірною або протиправною, залежить визнання ризику *виправданим* чи *невиправданим* (Великанова, 2019, с. 355).

Під виправданим ризиком розуміють таку діяльність особи, яка спрямована на досягнення

поставленої мети, що є суспільно корисною, при цьому в інший спосіб ця мета не може бути досягнута (Бездетко, 2013, с. 24). І хоча цивільне законодавство прямо не вказує на виправданий ризик як на підставу звільнення особи від майнової відповідальності, опосередковано такий підхід є похідним із положень ст. 1166 ЦК України, відповідно до якої відшкодовується майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю. І лише у випадках, передбачених ЦК України та іншими законами, може відшкодуватися шкода, завдана правомірними діями (Великанова, 2019, с. 356).

Оскільки порушення принципів добросовісності, розумності і справедливості пов'язане із проявом неналежної завбачливості, це передбачає наявність вини особи у спричиненні шкоди. Крім того, на осіб, які виконують функції органів підприємницького товариства, покладається обов'язок діяти розумно і добросовісно та не перевищувати своїх повноважень. Невиконання такого обов'язку вказує на протиправність поведінки, що є підставою цивільно-правової відповідальності (Артикуленко, 2018, с. 167). У таких випадках ризик має визнаватися невиправданим, а винна поведінка виключає ризик. Натомість під виправданим ризиком як підставою звільнення особи від цивільно-правової відповідальності доцільно розуміти таку поведінку суб'єкта у стані ризику, яка здійснювалася ним відповідно до наданих йому повноважень та згідно з призначенням належних йому прав за відсутності порушень меж їх здійснення, а також встановлених правил.

Зауважимо, що в межах корпоративних відносин ризик можна розуміти як можливість настання негативних наслідків для учасників (акціонерів) підприємницького товариства та (або) самого такого товариства внаслідок їх участі у корпоративних відносинах. Пропонується називати такі ризики корпоративними та вказується, що вони можуть мати економічний (наприклад, ризик знецінення акцій) або юридичний (наприклад, ризик неможливості здійснення прав з акцій та щодо акцій) характер (Петровська-Караченчева, 2007, с. 346–347).

За своїм функціональним призначенням юридичний ризик може бути умовою відповідальності або звільнення від неї. Як умову звільнення від безвинної відповідальності в літературі пропонується розглядати виправданий (припустимий) ризик, під яким розуміються дії заподіювача шкоди, спрямовані на недопущення шкідливого результату (шкоди) відповідно до стандартів поведінки (діяльності),

що встановлюють загальновизнані правила безпечної, іншої виправданої за таких обставин правомірно шкідливої поведінки (діяльності). Отже, юридичний ризик виконує дві протилежні за наслідками функції: може бути умовою відповідальності або звільнення від неї. Наведене, на думку Р. А. Майданика (2013, с. 124–125), свідчить про доцільність визнання ризику самостійною (додатковою) умовою безвинної цивільно-правової відповідальності поряд зі шкодою, причинним зв'язком і протиправністю.

Науковцями вказується на суб'єктивно-об'єктивну природу ризику, що передбачає свідоме припущення настання ймовірних шкідливих чи інших небажаних наслідків і незалежну від суб'єктивних підстав нормативно закріплену можливість виникнення обов'язку щодо усунення зазначених наслідків (Волосенко, 2011, с. 5). Характерними для ризику є як суб'єктивні, так і об'єктивні ознаки. До об'єктивних відносять: результат (наслідок дій, події) та ймовірний характер настання такого результату (наслідку), невизначеність. До суб'єктивних – усвідомлення факторів ризику, визначення ступеня ймовірності та рівня ризику, передбачення можливості результатів своєї діяльності та вибір варіанта поведінки у конкретній ситуації (Великанова, 2017, с. 83).

У цивільно-правовій доктрині не склалася однозначна позиція щодо співвідношення ризику та відповідальності. По-перше, цивільно-правова відповідальність і ризик співвідносяться як дійсність і можливість, тому що цивільно-правова відповідальність є покладенням невігідних майнових наслідків на особу, яка допустила порушення цивільних прав і обов'язків. Несення ризику не передбачає безпосереднього покладення на особу невігідних майнових наслідків, а тільки означає можливість настання невігідних майнових наслідків у майновій сфері певної особи. По-друге, загальними умовами настання цивільно-правової відповідальності є порушення суб'єктивного права і (або) юридичного обов'язку, вина правопорушника, причинно-наслідковий зв'язок між діями правопорушника і збитками потерпілого, шкода або збитки на стороні потерпілого.

Наприклад, ризиковим характером може бути наділений будь-який договір. Для цього достатньо, щоб передбачене договором виконання або його обсяг були поставлені в залежність від недостовірної обставини. Якщо сторонам або хоча б одній стороні договору наперед відомо, що передбачена подія обов'язково настане або, навпаки, не настане, то у такому випадку страхування неможливе, адже

воно втрачає свою основну ознаку – ризиковий характер (Міловська, 2019, с. 166). Щодо діяльності посадових осіб підприємницького товариства можна зауважити, що якщо вони знали про ймовірність настання негативних (збиткових) наслідків для товариства від укладення конкретного договору, то вони мають відповідати за завдання шкоди товариству. Тобто ризик у цьому разі можна розглядати як небезпеку виникнення несприятливих наслідків, відносно якої не відомо, настане вона чи ні (Гринюк, 2004, с. 7).

Тобто під час учинення ризикових дій особами, які виконують функції органів підприємницького товариства, існує ймовірність настання негативних майнових наслідків для такого товариства. Ймовірність як ознака ризику покладена в основу поняття невизначеності, якою вважається ситуація, коли настання подій дуже ймовірне і може бути оцінене кількісно. Зазначено, що при цьому ймовірність розуміється як кількісна характеристика ступеня можливості виникнення будь-якої визначеної події за тих чи інших визначених умов, здатних повторюватися необмежену кількість разів.

ВИСНОВКИ. З урахуванням сутності ризикової діяльності підприємницького товари-

ства, спрямованої на отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками, у діях (бездіяльності) учасників відносин у межах відповідної виду юридичної особи присутніми є ризики як економічного, так і юридичного змісту. Такі ризики слід класифікувати на виправдані та невиправдані, що пов'язуються з подальшою можливістю притягнення до відповідальності осіб, винних у заподіянні шкоди учасникам корпоративних правовідносин.

Саме виправданий характер підприємницького ризику в діях осіб, які виконують функції органів підприємницького товариства, та їх розумна, добросовісна, з належною дбайливістю й обачністю діяльність, а також ужиття всіх заходів для належного виконання обов'язків та запобігання несприятливим правовим наслідкам для товариства дозволяє говорити про звільнення їх від відповідальності за завдані збитки.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що у вітчизняному праві потребує вдосконалення правовий механізм цивільно-правової відповідальності посадових осіб перед підприємницьким товариством за вчинення дій, які мають ризиковий характер та можуть викликати завдання збитків товариству.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Александров Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе. М. : Госюриздат, 1955. 175 с.
2. Антимонов Б. С. Значение вины потерпевшего при гражданском правонарушении. М. : Госюриздат, 1950. 275 с.
3. Артикуленко О. В. Правосуб'єктність юридичної особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2018. 228 с.
4. Бездетко Д. Риск исполнителя в гражданских правоотношениях, возникающих из договора оказания услуг охраны жизни и здоровья физического лица. *Закон и жизнь*. 2013. № 8/2. С. 23–26.
5. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность (очерк теории). М. : Юрид. лит., 1976. 216 с.
6. Братусь С. Н., Генкин Д. М., Лунц Л. А., Новицкий И. Б. Советское гражданское право : учебник : в 2 т. / под ред.: Д. М. Генкина. М. : Госюриздат, 1950. Т. 1. 495 с.
7. Великанова М. М. Поняття та структурні елементи ризику: цивільно-правовий аспект. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 76–86.
8. Великанова М. М. Ризики в цивільному праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 378 с.
9. Волосенко І. В. Ризик у цивільному праві (поняття, природа, види) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 19 с.
10. Галкевич С. В. Принципи справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності у цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2021. 235 с.
11. Гражданское право : учебник : в 2 т. / под ред. М. М. Агаркова, Д. М. Генкина. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1944. Т. 1. 419 с.
12. Гринюк О. В. Цивільно-правові аспекти майнового страхування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2004. 20 с.
13. Гришина І. І. Цивільно-правова відповідальність учасників акціонерних правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 194 с.
14. Дмитриева О. В. Ответственность без вины в гражданском праве : учеб. пособие. Воронеж : Изд-во ВВШ МВД РФ, 1997. 136 с.
15. Жорнокуй Ю. М. Відповідальність учасників акціонерних правовідносин: механізм закріплення і правові проблеми застосування деяких положень чинного законодавства. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 5. С. 110–117.

16. Жорнокуй Ю. М. Окремі питання визнання членів органів акціонерного товариства учасниками корпоративного конфлікту. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 9. С. 8–12.
17. Жорнокуй Ю. М. Правова природа та сутність корпоративної відповідальності: теорія та шляхи визначення. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 4. С. 80–85.
18. Кологойда О. Інститут юридичної відповідальності в корпоративному праві. *Право України*. 2021. № 6. С. 59–77. DOI: <https://doi.org/10.33498/loou-2021-06-059>.
19. Красавчиков О. А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности. М. : Юрид. лит., 1966. 200 с.
20. Майданик Н. І. Питання цивільно-правової відповідальності керівників і контролерів юридичних осіб за заподіяну юридичним особам шкоду // Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу : зб. наук. пр. за матеріалами XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 27–28 верес. 2019 р.) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України ; за ред. В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2019. С. 141–148.
21. Махінчук В. М. Державне підприємство в системі ринкових відносин : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 192 с.
22. Махінчук В. М. Субсидіарна відповідальність кінцевих бенефіціарних власників (засновників, учасників, акціонерів) і посадових осіб за зобов'язаннями юридичної особи – боржника: проблеми теорії і практики реалізації доктрини зняття корпоративної вуалі : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 280 с.
23. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.
24. Ойгензихт В. А. Проблема риска в гражданском праве. Душанбе : Ирфон, 1972. 225 с.
25. Петровська-Караченцева Л. Г. Ризики в корпоративних правовідносинах // Проблеми цивільного права та процесу (пам'яті проф. О. А. Пушкіна) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 трав. 2007 р.) / за ред. В. А. Кройтора, Р. Б. Шишки, Є. О. Мічуріна. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2007. С. 346–348.
26. Примак В. Д. Ризик і питання безвинної відповідальності. *Вісник господарського судочинства*. 2002. № 4. С. 200–206.
27. Спасибо-Фатєєва І. В. Архітекtonіка корпоративного права. Короткий огляд корпоративного законодавства України із зазначенням принципів засад його переформатування // Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 8–30.
28. Тархов В. А. Гражданское право. Общая часть : курс лекций. Чебоксары : Чувашское книжное изд-во, 1997. 331 с.
29. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ : Юрінком Інтер, 2000. Кн. 1. 864 с.
30. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк : Кальміус, 2013. 424 с.
31. Cahn A., Donald D. C. *Comparative Company Law: Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 956 p.

Надійшла до редакції: 23.08.2022

Прийнята до опублікування: 03.09.2022

REFERENCES

1. Agarkov, M. M., & Genkin, D. M. (Eds). (1944). *Civil law* (Vol. 1). Legal publishing house NKYu SSSR.
2. Aleksandrov, N. G. (1955). *Legality and legal relations in Soviet society*. Gosyurizdat.
3. Antimonov, B. S. (1950). *The value of the guilt of the victim in a civil offense*. Gosyurizdat.
4. Artykulenko, O. V. (2018). *Legal personality of a legal entity* [Candidate dissertation, Kharkiv National University of Internall Affairs].
5. Baulin, Yu. V. (Ed.). (2013). *Legal liability: problems of exclusion and release*. Kalmius.
6. Bezdetko, D. (2013). The risk of the contractor in civil legal relations arising from the contract for the provision of services to protect the life and health of an individual. *Legea și Viața*, 8(2), 23-26.
7. Bobrova, D. V., Dzera, O. V., Dohert, A. S. et al. (2000). *Civil law of Ukraine* (O. V. Dzera & N. S. Kuznietsova, Eds). Yurinkom Inter.
8. Bratus, S. N. (1976). *Legal responsibility and legality (essay on theory)*. Legal literature.
9. Bratus, S. N., Genkin, D. M., Lunts, L. A., & Novitskii, I. B. (1950). *Soviet civil law* (Vol. 1) (D. M. Genkin, Ed.). Gosyurizdat.
10. Cahn, A., & Donald, D. C. (2010). *Comparative Company Law: Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA*. Cambridge University Press.

11. Dmitrieva, O. V. (1997). *Liability without fault in civil law*. Publishing house VVSh MVD RF.
12. Halkevych, S. V. (2021). *Principles of justice, good faith, reasonableness of tort liability in civil law* [Candidate dissertation, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law].
13. Hryniuk, O. V. (2004). *Civil and legal aspects of property insurance in Ukraine* [Candidate thesis, Taras Shevchenko Kyiv National University].
14. Hryshyna, I. I. (2015). *Civil liability of shareholders* [Candidate dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
15. Kolohoida, O. (2021). Corporate law institute of legal liability. *Law of Ukraine*, 6, 59-77. <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-059>.
16. Krasavchikov, O. A. (1966). *Compensation for damage caused by a source of increased danger*. Legal literature.
17. Maidanyk, N. I. (2019, September 27-28). *The issue of civil liability of managers and controllers of legal entities for damage caused to legal entities* [Conference presentation abstract]. XVIII International Scientific and Practical Conference “Legal protection of corporate rights under the legislation of Ukraine and the countries of the European Union”, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
18. Makhinchuk, V. M. (2019). *State enterprise in the system of market relations*. Yurinkom Inter.
19. Makhinchuk, V. M. (2020). *Subsidiary liability of the ultimate beneficial owners (founders, participants, shareholders) and officials for the obligations of the legal entity – the debtor: problems of the theory and practice of the implementation of the doctrine of lifting the corporate veil*. Yurinkom Inter.
20. Milovska, N. V. (2019). *Contractual insurance obligations in the civil law of Ukraine: problems of theory and practice*. Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Acad. F. G. Burchak National Academy of Sciences of Ukraine.
21. Oigenzikht, V. A. (1972). *The problem of risk in civil law*. Irfon.
22. Petrovska-Karachentseva, L. H. (2007, May 26). *Risks in corporate legal relations* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference “Problems of civil law and process (in memory of Prof. O. A. Pushkin)”, Kharkiv, Ukraine.
23. Prymak, V. D. (2002). Risk and issues of no-fault liability. *Herald of Economic Justice*, 4, 200-206.
24. Spasybo-Fatiieva, I. V. (2021). Architecture of corporate law. A brief overview of the corporate legislation of Ukraine with an indication of the principles of its reformatting. In I. V. Spasybo-Fatiieva (Ed.), *Corporate law through the prism of judicial practice* (pp. 8-30). EKUS.
25. Tarkhov, V. A. (1997). *Civil law. A common part*. Chuvash book publishing house.
26. Velykanova, M. M. (2017). Concept and structural elements of risk: civil-legal aspect. *University Scientific Notes*, 3, 76-86.
27. Velykanova, M. M. (2019). *Risks in civil law*. Alerta.
28. Volosenko, I. V. (2011). *Risk in civil law (concept, nature, types)* [Candidate thesis, Taras Shevchenko Kyiv National University].
29. Zhornokui, Yu. M. (2007). Legal nature and essence of corporate responsibility: theory and ways of definition. *Herald of Economic Justice*, 4, 80-85.
30. Zhornokui, Yu. M. (2010). Liability of shareholders: mechanism of consolidation and legal problems of application of some provisions of current legislation. *Herald of Economic Justice*, 5, 110-117.
31. Zhornokui, Yu. M. (2015). Separate issues of recognition of members of the bodies of the joint-stock company as participants in the corporate conflict. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 9, 8-12.

Received the editorial office: 23 August 2022

Accepted for publication: 3 September 2022

ВАЛЕНТИНА ГРИГОРЬЕВНА ЖОРНОКУЙ,

кандидат юридических наук, доцент,
Харьковский национальный университет внутренних дел,
кафедра правового обеспечения предпринимательской
деятельности и финансовой безопасности;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7706-8538>,
e-mail: v.zhornokuy@gmail.com

СОВЕРШЕНИЕ РИСКОВАННЫХ ДЕЙСТВИЙ КАК ОСНОВАНИЕ ПРИТЯГИВАНИЯ К ОТВЕТСТВЕННОСТИ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ОБЩЕСТВА

Выявлена сущность рискованных действий как основания привлечения к ответственности должностных лиц предпринимательского общества. Сделан вывод, что с учетом сущности рискованной деятельности предпринимательского общества, направленной на

получение прибыли и дальнейшее ее распределение между участниками, в действиях (бездействии) участников отношений в пределах соответствующего вида юридического лица присутствуют риски как экономического, так и юридического содержания. Такие риски следует классифицировать на оправданные и неоправданные, что в первую очередь связывается с дальнейшей возможностью привлечения к ответственности лиц, виновных в причинении вреда участникам корпоративных правоотношений. Отмечено, что именно оправданный характер предпринимательского риска в действиях лиц, выполняющих функции органов предпринимательского общества, и их разумная, добросовестная, с надлежащей заботливостью и осмотрительностью деятельность, а также принятие всех мер по надлежащему исполнению обязанностей и предотвращению неблагоприятных правовых последствий для общества позволяет говорить об освобождении их от ответственности за причиненный ущерб.

Ключевые слова: корпоративное правоотношение, юридическое лицо, предпринимательское общество, ответственность, должностное лицо, риск.

VALENTYNA HRYHORIVNA ZHORNOKUI,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Legal Guaranteeing of Entrepreneurial
Activity and Financial Security;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7706-8538>,
e-mail: v.zhornokuy@gmail.com*

**TAKING RISKY ACTIONS AS A BASIS FOR PROSECUTING THE OFFICIALS
OF THE BUSINESS COMPANY**

On the basis of the conducted analysis, it has been concluded that the responsibility of the officials of entrepreneurial companies in modern law is studied in the context of corporate governance as one of the elements of the management and control system of companies and one of the means of ensuring their responsible management. At the same time, the issue of clear delimitation of powers between the bodies of an entrepreneurial company is closely related to the issue of liability of their officials to the company itself, since their liability always arises as a result of violation of the duties assigned to a particular body (to one or another official).

It is the specific definition of the rights and obligations of persons performing the functions of the bodies of a business company, and their activities on behalf of the company in good faith and reasonably and without exceeding their powers that forms the basis for the stability of property and non-property corporate relations within the corporate governance of a business company.

The essence of risky actions as grounds for bringing to responsibility of officials of an entrepreneurial company has been clarified. It has been concluded that, given the essence of the risky activities of an entrepreneurial company aimed at making a profit and its further distribution among the participants, the actions (inaction) of the participants of relations within the relevant legal entity contain risks of both economic and legal content. Such risks should be classified into justified and unjustified, which are associated with the further possibility of bringing to justice the persons guilty of causing damage to the participant of corporate legal relations. It has been emphasized that it is the justified nature of entrepreneurial risk in the actions of persons performing the functions of the bodies of an entrepreneurial company, and their reasonable, conscientious, with due care and prudence activity, as well as taking all measures for the proper performance of duties and prevention of adverse legal consequences for the company, allows to talk about their release from liability for damages.

It has been noted that the legal mechanism of civil liability of officials to the business company for actions that are risky and may cause damage to the company needs to be improved in domestic law.

Key words: *corporate legal relations, legal entity, business company, responsibility, official, risk.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Жорнокуй В. Г. Учинення ризикованих дій як підстава притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86). С. 70–80. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.06>.

Citation (APA): Zhornokui, V. H. Taking risky actions as a basis for prosecuting the officials of the business company. *Law and Safety*, 3(86), 70–80. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.06>.